

Chapir ed impedir genocids

Saira da reterats a Geneva ils 15 da december

DA GUIU SOBIELA-CAANITZ

■ **Il tschientaner passà è stà quel dals genocids. L'emprim commemo- rrain nus quest onn: Quel da passa in milliun Armens davent da 1915 en e tras l'Imperi osmanic. Il segund, strusch trenta onns suenter, è stà quel da milliuns gidieus en tut ils pajais suttames al nazissem.** Lur han ins en- girà: «Mai pli!» Ma strusch in mez tschientaner pli tard ha la clicca serba che cumandava a Beograd mess ad ir la liquidaziun dals Bosniacs. Pir il 2001 ha l'opposiziun democratica survegnì la maiorità e furmà la regenza. Ils 15 da december 2015 a las 18.30 arranscha l'Universitad da Geneva en ses Uni- Mail (auditori MS 150) ina saira cun trais referents, intitulada: «Comprendre et prévenir les génocides.» I suonda ina curta preschentaziun dals referents.

Armens mazzacrads

Il geopolitolog Raymond Haroutioun Kévorkian (Universitad Paris VIII), spezialist da l'Armenia, ha deditgà in volum da 1008 pp. al genocid (1). Il patriarcad armen d'Istanbul aveva arranschà il 1878 e 1879 ina dumbraziun dals Armens en l'Imperi osmanic, pia senza la regiun da Kars, lezza giada part da Russia. Tenor il resultat devi lezza giada 1 914 620 Armens en Turchia. Suenter la revoluziun dals «Jeunes Turcs» 1908 leva la regenza eliminar la maiorità cristiana da sia regiun orientala per s'expander en Persia (oz Iran) ed encunter il Caucasus (lezza giada tuttatfatg russ), tant pli suenter l'entrada circa en la guerra cunter la Russia il 1914. Kévorkian entschaiava cun l'invasiun osmanica e cun mazzacras da cristians armens e sirians en Persia gia da favrer 1915. «En la notg dals 24 als 25 d'avrigl ha la polizia arrestà tschients persunas ord las elites armenas d'Istanbul, betg mo manaders politics, (...) mabain er ils schurnalists ils pli renumads, advocats, medis, rec- turs da gimnasis, spirituals» (p. 315). Els ed Armens da differentas provinzas han ins lura deportà en la regiun da Halep (Siria), lezza giada citad osmanica; en plis lieus eran las deportaziuns colliadas cun mazzacras. Da l'atun 1915 a december 1916 ha l'imperi exequì la segunda fasa dal genocid: «Ils tschientmillis deportads arrivads en Siria u Mesopotamia han ins empraschunà en champs da concentraziun» (p. 775), lura sparaglià en

il desert da Siria e mazzacrà u laschà murir da la said. Suenter l'armistizi da 1917 cun la Russia bolschevica è l'armada osmanica penetrada en Persia ed en l'Aserbaigian russ enfin al Caucasus, pia en pajais islamics da lingua tirca (aseri), mazzacrond minoritads armenas da la regiun. La republica tirca proclamada il 1923 ha renunzià a la Siria ed a l'Irac, ma ha annectà la regiun da Kars. Plinavant han las femnas armenas rapinadas ed islamisadas stuì zuppar lur identitad. Oz snega la Turchia uffiziala anc adina la vardad davart quellas ragischs istoricas.

La Frantscha da Vichy cunter «ses» gidieus

Il segund referent dals 15 da december è l'istoricher Laurent Joly, «directeur de recherche» tar l'Universitad da Caen (Normandia). Lez ha doctorà 2004 cun ina dissertaziun davart in'instituziun creada da la Frantscha il 1941 per spogliar e zavràr ils gidieus. Da schaner 2015 ha Joly preschentà ina «thèse d'habilitation» davart la dretga extrema nazionalistica franzosa enturn 1900. Ils 16 da fanadur 1995 aveva president Jacques Chirac renconuschì la responsabladad da la Frantscha da Vichy tar l'assassinat da var 76 000 gidieus durant la Segunda Guerra mundiala: Policists franzos als han arrestads, empraschunads e surdads als nazis ch'als han tramess ad Auschwitz. En quel discurs ha Chirac fatg allusiun a l'uscheditga «purificaziun etnica» che truppas serbas commettevan gist lezza giada (fanadur 1995) cunter popula- ziuns bosniacas: «Quella activitad (...) pudess smanatschar l'entira Europa.» Areguard la deportaziun da gidieus tras la Frantscha punctuescha Joly en sia tesa la responsabladad da primminister Pierre Laval (1883–1945) e dal schef da la polizia René Bousquet (1909–1993). La liberaziun dal pajais 1944 ha abolì il reschim da Vichy e restaurà la republica.

Srebrenica (1995)

Il terz referat fa la schurnalista Florence Hartmann, anteriura cussegliera tar la Curt penala internaziunala per l'ante- riura Jugoslavia (CPIJ). La cuminanza en dumonda dapi il davos decenni dal tschientaner passà è la bosniaca (oz var dus milliuns olmas), quella populaziun slava, islamisada en il 16avel tschientaner, che viva en l'intschess da la Bosnia- Erzegovina (oz 3–4 milliuns olmas) cun la chapitala Sarajevo (369 534 olmas). Il

1992 ha la Bosnia-Herzegovina sa declerada independenta sin la basa d'in refe- rendum; l'Uniun europeica ha renconu- schì il stadi nov. Truppas serbas l'han dentant cumbattì bloccond e bumbardond Sarejevo. A Srebrenica (Bosnia) hani mazzacrà tranter 7000 ed 8000 giuvens ed umens bosniacs (fanadur 1995). Pon ins en lez cas discurren da ge- nocid? Gea, din la CPIJ, la Curt inter- nazionala da giustia da l'ONU ed ils bliers politichers dal mund. Na, din sin- gulas personalitads – sco era la Russia, tradiziunalmain serbofila. Sin quai replitgesch'ins ch'ina haja mazzà «mo» ils umens e laschà ir las femnas. Gea, ma quai pon ins era dir dals assassins osma- nics: I han mazzà «mo» ils umens ar- mens, las femnas han ins «mo» islamisà e turchisà. La finamira da las mazzacras, en Bosnia sco en Turchia, era d'extirpar la cultura da l'auter pievel. «Serbs arm- ads han violà millis Bosniacs, femnas ed umens, e quai publicamain (...). Quai cumprova ch'i levan destruir las fami- glias da lur praschuniers e cunzunt lur vita sociala e lur identitad. Las viola- ziuns repetidas e mutilaziuns sexualas da Bosniacs (...) miravan ad extirpar lur pievel» (1). Suenter las mazzacras da Sre- brenica «ha la cuminanza internaziuna- la decidì da reagir fermamain a mintga provocaziun serba. Ils 28 d'avust èn 37 civilists morts en in bumbardament da Sarajevo. Il di suenter e durant passa trais emnas ha l'aviatica da l'Alleanza at- lantica (...) bumbardà massivamain las truppas serbas (...). Ins ha lura suttascrit il contract da pasch ils 14 da december a Dayton en l'Ohio» (2). Il 2013 ha pre- sident Tomislav Nikolic (Serbia) decler- rà: «Jau sper ch'ins perdunia a la Serbia per il malfatg da Srebrenica.» Ma Day- ton ha francà saivs balcanais novas tranter duas «entitads»: Ina Federaziun da Bosnia-Erzegovina (2 371 603 olmas, chapitala Sarejevo) ed ina Republica ser- ba (1 326 991 olmas, chapitala Banja Luka), domaduas commembras dal sta- di numnà Bosnia-Erzegovina. «Seivs ein in signal» (Cristian Collenberg, LQ, 1. da december 2015, p. 20). Co va quai vinavant?

1. Raymond H. Kévorkian, *Le génocide des Arméniens*. Paris (Odile Jacob, ISBN 2-7381-1830-5) 2006.
2. Thierry Mudry, *Histoire de la Bosnie-Herzégovine*. Paris (Ellipses / Éditions Marketing, ISBN 2-7298-5753-2) 1999, p. 241.
3. Thierry Mudry (sco nota 1), p. 237.